

Ola Hansson ja Georg Brandes:

Märkusi Nietzsche esimese retseptsiooni kohta

Alessandro Fambrini

See võib küll olla liialdus, mida väidab John G. Robertson ühes oma sajandivahtetuse paiku ilmunud uurimuses – et Nietzsche mõju saksa kirjandusele neil aastail võlgneb oluliselt tänu arusaamatusele ning et “üheksa kümnendikku tema populaarsusest [– – –] on taandatav Skandinaavia allikatele” (“*nine-tenths of what is popularly supposed to come from him can [– – –] be traced back to Scandinavian sources*”).¹ Kuid roll, mida

“Skandinaavia allikad” on mänginud esimese Nietzsche retseptsiooni asjus ka ja eelkõige Saksamaal, on siiski kaheldamatu.

See oli tollal Saksamaalgi laia lugejaskonda haaranud taanlane Georg Brandes (1842–1927),² kes esmakordselt tutvustas Nietzsche nime oma loengutes, mida ta pidas 1888. aasta aprillis-mais Kopenhaageni ülikoolis. Neist loenguist kasvas välja käsitlus “Friedrich Nietzsche. Traktaat aristokraatlikust radikalismist” (“Friedrich Nietzsche. En Afhandling om Aristokratisk Radikalisme”), mis 1889. aasta augustis ilmus taani keeles ajakirjas Tilskueren ja trükiti veel samal aastal uuesti taani kriitiku erinevaid artikleid koondavas raamatus “Esseed. Vöörad isiksused” (“Essays. Fremmede Personligheder”). Brandese “Friedrich Nietzsche” avaldati saksa keelde tõlgituna Deutsche Rundschau’s 1890. aasta aprillis pealkirjaga “Aristokraatlik radikalism. Traktaat Friedrich Nietzsches” (“Aristokratischer Radikalismus. Eine Abhandlung über Friedrich Nietzsche”). Ometi oli see lõpuks ühe teise skandinaavlaste, rootslaste Ola Hanssoni (1860–1925) teos, mis esimesena esitles saksa lugejatele Nietzsches ühtse ja ammendava käsitluse taotlusega. Essee “Friedrich Nietzsche. Tema süsteemi ja isiksuse piirjooned” (“Friedrich Nietzsche. Die Umrißlinien seines Systems und seiner Persönlichkeit”) ilmus 1889. aasta sügisel Unsere Zeit’is³ ning

¹ J. G. Robertson. The Literary Movement in Germany: Friedrich Nietzsche and His Influence. – Cosmopolis, XXXIV, 10 (1898), lk. 46. Robertson viitab käesolevaga eelkõige mõjule, mida Saksamaal avaldas Kierkegaard ja see Skandinaavia autorite põlvkond, kes “on ärrganud uuele elule tema ideedest” (“*awoke to new life upon his ideas*”) (seals., lk. 47). Edasi küsib inglise kriitik: “Kas Nietzsche filosoofia ei ole midagi liiga ebasaksalikku, et sulanduda saksa rahva vaimueluga?” (“*Is there not something too un-German about Nietzsche’s philosophy to permit of it never blending with the spiritual life of the German people?*”) (Seals., lk. 47.)

² Brandese tegevuse kohta Saksamaal annavad teavet järgmised teosed: K. Bohnen. Brandes und die “Deutsche Rundschau”. Kopenhagen–München, 1980; B. A. Sørensen. Georg Brandes als “deutscher” Schriftsteller. – The Activist Critic. A Symposium on the Political Ideas, Literary Methode and International Reception of Georg Brandes. Ed. by Hans Hertel and Sven Møller Christensen. Copenhagen, 1980, lk. 127–145.

³ Richard Frank Krummeli teos “Nietzsche ja saksa vaim” nimetab muuseumi suure hulga tiitleid, millega Hansson ja teised Skandinaavia autorid andsid oma osa tollaegsesse Nietzsche-diskussiooni. Seoses Hanssoni 1889. aastal Unsere Zeit’is ilmunud artikliga on tal ikkagi sisse sattunud dateerimisviga, kuna ta loeb andmeid “II – 1889” kui “veebruari 1889”, samal ajal kui tõeliselt on tegemist ajakirja teise väljaandega ja nimelt märgitud aasta sügisest. Brandese ja Hanssoni vahelise tüli kogu kronoloogia lükkaks see dateering ümber. Vt. R. F. Krummel. Nietzsche und der deutsche Geist. Ausbreitung und Wirkung des Nietzsche’schen Werkes im Deutschen Sprachraum bis zum Todesjahr des Philosophen. Berlin – New York, 1974, (MTNF [=Monographien und Texte zur Nietzsche-Forschung] 3) lk. 76.

koondati pisut ümbertöötatuna⁴ ja uue pealkirjaga varustatult – “Friedrich Nietzsche. Tema isiksus ja süsteem” (“Friedrich Nietzsche. Seine Persönlichkeit und sein System”) – koos kahe muu artikliga, mis olid ilmunud 9. ja 11. märtsil 1890 Frankfurter Zeitung’is, iseseisvaks brošüüriks, mille 1890. aastal avaldas kirjastaja E. W. Fritsch Leipzig.⁵

Hanssoni ja Brandese vahel puhkes avalik väitlus selle üle, kes avastas esimesena Nietzsche. Hanssoni käsitluse publitseerimise asjalood ei ole eriti selged. Kuni selle ajani taani kriitiku andunud imetleja olnud Hansson oli teinud Nietzsche loominguga lähemat tutvust August Strindbergi (1849–1912) soovitusel, kes oli Brandese kaudu astunud ka Nietzschega kontakti. Hansson oli informeeritud Brandese Nietzsche-monograafia projektist, seda enam et Brandese essee saksa tõlge oli juba 1889. aasta suvel⁶ tellitud naisajakirjanik Laura Mohrilt (1854–1928), kellega Hansson sama aasta septembris abiellus. Sajandivaheuse aegu oli sellel Laura Marholmi pseudonüümi all kirjutatud naisel suuri teeneid Skandinaavia kultuuri levitamisel Saksamaal. Muu hulgas oli ta ühe esimese Nietzsche käsitleva kriitilise artikli autor.⁷ Hanssoni ja Marholmi kohtumine leidis aset 1888. aasta suvel⁸ Brandese kodus ja nimelt kirjavahetuse ajendil, mis oli tekkinud sellest, et naisliteraat huvitus Hanssoni jutuloomingust, millele ta oli pühendanud artikli “Rootsi lembekirja-

nik” (“Ein schwedischer Liebesdichter”).⁹ Daam, olnud selle ajani “Georg Brandese ustav õpilane ja imetleja”,¹⁰ aga venitas tõlkega kaua, nii et Brandese töö ilmus trükist viimaks alles pärast Hanssoni ulatuslikumat traktaati “Nietzscheanism Skandinaavias” (“Nietzscheanismus in Skandinavien”)¹¹ ning samaaegselt Leo Bergi¹² ja Joseph Dineri¹³ kirjutistega.

Võib-olla oletas Brandes mitte päris asjata Marholmi ja Hanssoni poolset tahtlikku viivitamist tõlkimisega. Tema pahameelt asjaloo üle tõendavad ta toleaeegsed kirjad. Nii näiteks kaebas Brandes selle üle 4. jaanuaril 1890 ühes kirjas proua Marholmile. Ta sai Hanssonilt maruvihase vastuse, mis sugugi ei aidanud teda rahustada. Veel 1908. aastal süüdistab ta oma autobiograafias “Minu elu” (“Levned”) Hanssonit plagiaadis.¹⁴ Ning 1. veebruaril 1890 kirjutab ta Jonas Liele:

“Mais või juunis saatsin oma essee daamile (toona veel preilile), et ta selle ära tõlgiks. Ta pani selle kõrvale, siis abiellus ja hakkas minult Nietzsche tekste laenutama, kuni saatis mulle ühel päeval vaid üheainsa Nietzsche-uuringu – saksa keeles –, juba ära trükitud töö oma mehelt (kellega ta oli minu vahendusel tutvunud), samal ajal kui minu essee sama teema kohta ei olnud veel tõlgitud, ja töö oli nii palju hiljaks jäänud, et seda ei saanud enne märtsi avaldada. Aga sel pole mulle kuigi palju tähtsust, härra Hanssoni

⁴ Tähtsaimad muudatused puudutavad viimast osa, kus parandatakse ekslik teade, et Nietzsche paigutatud “teatavasti [– –] ühte Itaalia vaimuhaiglasse”, ning käsitletakse lähemalt küsimust, mis varem oli jäetud lahtiseks: “Kas “Puuslike-hämarus” on samm tagasi, millega võetakse hoogu pikaks hüppeks? Või on see raamat vaimse lagunemise hälve, mille all meister praegu kannatab?” (O. Hansson. Friedrich Nietzsche. Die Umrißlinien seines Systems und seiner Persönlichkeit. – Unsere Zeit, nr. 2, lk. 417.)

⁵ Niisamuti ilmusid 1890. aastal ka norra (Arne Garborgi tõlkes) ja rootsi väljaanne (lühendatud kujul ajakirjas Ur Dagens Krönika, nr. 6 [1890]).

⁶ Vrd. B. A. Sørensen. Laura Marholm, Friedrich Nietzsche und Gerhard Hauptmanns “Einsame Menschen”. – Orbis Litterarum, nr. 47 (1992), lk. 53 jj.

⁷ Der Erdboden des Talents. – Freie Bühne, I, 7 (19.03.1890), lk. 201–205.

⁸ Hanssoni kirjelduse järgi, vt. Göteborg Handels- och Sjöfartstidning 17.07.1920.

⁹ Neue Freie Presse 24.05.1888; vrd. A. Widell. Ola Hansson i Tyskland. En studie i hans liv och diktning åren 1890–1893. Uppsala, 1979, lk. 11 jj.

¹⁰ B. A. Sørensen. Laura Marholm, Friedrich Nietzsche und Gerhard Hauptmanns “Einsame Menschen”, lk. 53.

¹¹ Neue Freie Presse 15.10.1889.

¹² Friedrich Nietzsche. Studie. – Deutschland, nr. 9 ja 10 (1889), lk. 148 jj. ja 168 jj.

¹³ Friedrich Nietzsche. Ein Dichterphilosoph. – Freie Bühne, I, 13 (30.04.1890), lk. 368–371.

¹⁴ Vrd. G. Brandes. Levned, III. Kjøbenhavn, 1908, lk. 271 jj.

töö ei saa minu omale kindlasti midagi teha, ning kõigest hoolimata on langenud huvi selle teema uudsuse vastu, millest ma ainsana kogu Põhjalas teadsin ja mida Saksamaal keegi enne mind ei olnud käsitlenud.”¹⁵

Pole kerge seda asja klaarida. Hansson mainib Nietzschet esimest korda ühes kirjas Strindbergile 5. detsembrist 1888:

“Ma tegelen praegu raamatuga “Sealpool head ja kurja”. Seni tundsin ainult üht Nietzsche teost – “Moraali genealoogiast”. Ma tajun sedasama, mis esimesel lugemisel: on, nagu istuksid karussellil. Kõik käib minu ümber ringi. Aga ma usun, et seda autorit tuleb lugeda rohkem kui üks kord ja suure tähelepanuga. Olen otsimas Archimedese punkti, tõsiasjade kõva tuuma. Kõik tundub mulle õhus hõljuva fantastilise aiana.”¹⁶

Hanssoni kirjast Strindbergile nähtub ta Nietzsche-vaimustus. Veebruaris alustab ta “Zarathustra” lugemisega, ning juba märtsis kerkib esile mere metafoor, mis juhatab sisse essee ja jääb Hanssoni Nietzsche-tõlgenduse võtmeks:

“Selle mehe teoseid lugeda on nagu mägedes õhku sisse hingata või nagu minna mere äärde.”¹⁷

Juba 1889. aasta mais (niisiis enne, kui Politiken’is ilmus Brandese “Friedrich Nietzsche”) pidi Hansson olema oma essee lõpetanud, sest ta kirjutab juba 19. kuupäeval oma saksa tõlkijannale Marie Herzfeldile, ajakirjanikule ja Skandinaavia kirjanduse levitajale eelkõige Austrias:

“Ma kirjutasin just lõpuni essee Nietzschest, pühendasin sellele viimaks kogu oma aja. Tõenäoliselt ilmub see Unsere Zeit’is, mille toimetaja on selle juba kätte saanud.”¹⁸

See ei takista arvamast, et Hansson, na-

gu kirjutab Harold H. Borland, “vaevalt võis märkamata jätta sõnumi Brandese loenguist Politiken’is, ja Nietzsche võis kõneaineks olla, kui nad kohtusid 1888. aasta suvel” (“scarcely [may] have failed to notice the report of Brandes’ lectures in Politiken, and Nietzsche may have been discussed when they met in the summer of 1888”).¹⁹ Ning ikkagi ei ole siin tõenäoliselt tegu mitte nii väga vaimse vargusega, sest Hanssoni tekst erineb Brandese omast oluliselt ja seda iseloomustab pigem tema entusiasm kui asjaliku vaatluse toon. Pigemini võiks rääkida Hanssoni-poolsest puudulikest tundlikkusest, kui mitte isegi ebakorrektsusest, ta oli kindlasti Brandese plaanidega tuttav ja teadis väga hästi, et eksis tavade vastu, tõrjudes teise oma artikliga välja.

Konflikti taustaks oli sügavale ulatuv probleem. Skandinaavia maade kirjandus elas üle murranguaega ja Brandese eestvedajaroll vaidlustati. Terve põlvkond kirjanikke ja kriitikut otsis orientatsiooni ning vaatas seejuures Saksamaa poole. Hansson oli oma vaatlused rootsi kirjanduse üle lõpetanud 1888. aastal järgmise nendinguga: “Teisisõnu, see, mida me vajame, on Rootsi Brandes.”²⁰ Oma poleemilises kirjutises “Nietzscheanism Skandinaavias” (1889) nägi ta Brandese arengus utilitaristlikust väitlejast heroilis-aristokraatliku elukäsituse kuulutajaks Nietzsche filosoofia omandamise katset. Just samas vaimus väljendab end ka Marie Herzfeld oma arvustuses “Traktaadi aristokraatlikust radikalismist” saksa redaktsioonile.²¹ Aastaid hiljem kirjutab Brandes selle kohta nii: “Pidades silmas väiteid, mida välismaal pidevalt korratakse, peaks mul olema lubatud veel kord kinnitada käsitust, mida olen väljendanud juba 1890. aastal [– –], ja see tähendab, et minu seis-

¹⁵ Georg og Edvard Brandes’ Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd. København, 1939–1942, IV kd. (2), lk. 440.

¹⁶ August Strindbergs och Ola Hanssons brevväxling 1888–1892. Stockholm, 1938, lk. 10.

¹⁷ Sealsamas, lk. 39.

¹⁸ Suur osa Ola Hanssoni enamasti publitseerimata kirju temalt ja temale asub Lundi ülikooli raamatukogus.

¹⁹ H. H. Borland. Nietzsche’s Influence on Swedish Literature. Göteborg, 1956, lk. 52.

²⁰ O. Hansson. Den svensk Skønliteratur 1887. Fugleperspektiv. – Ny Jord, nr. 1 (1888), lk. 291–297 ja 342–352.

²¹ M. Herzfeld. Essays von Georg Brandes. Fremde Persönlichkeiten. – Moderne Dichtung, I (1890–1891), lk. 318–322; Nietzsche kohta eelkõige lk. 320–322.

koht ei ole Nietzschega kohtumise tõttu üldse muutunud. Kui ma temaga kokku puutusin, olin juba ammu väljas sellest east, kus oma eluhoiakut muudetakse.”²²

Brandese suunamuutus, nagu ütleb Hansson, olevat sümptomaatiline üleminekule 80. aastate naturalismilt (koos oma postulaadiga kunstilise toodangu ja reaalsuse sügavast kooskõlast) irratsionaalsele individualismile ja kunsti autonoomiale, kus esteetiliselt printsiipi tuleb sümbolismi tähe all võtta absoluutsena. Vastavalt Hanssonile taotleb Brandes Nietzsche “normaliseerimise” eesmärki, jättes tagaplaanile – nagu käsitluses “Friedrich Nietzsche. Traktaat aristokraatlikust radikalismist” tõepoolest juhtubki – tema transgressiiv-irratsionaalsed aspektid selliste joonte huvides, mida saab tõlgendada kodanliku moraali vastase radikaalse väljaastumise vaimus. Brandese juhtiv roll olevat lõpuni mängitud.

Hansson näeb – enam-vähem õigesti – oma positsiooni kinnitust Skandinaavia kirjanike, eriti Strindbergi ja Edvard Brandese (1847–1931) uusimates teostes, romaanides “Tšandala” (“Tschandala”, 1888) ja “Politiik” (“En Politiker”, 1889), mis oma võitluses ratsionaalsuse vastu ja üle inimese-unistustes reedavad Nietzsche mõju. Artiklis “Georg Brandes ja Skandinaavia liikumine” (“Georg Brandes und die skandinavische Bewegung”, 1890),²³ mis ilmus mõni kuu hiljem, tunnustatakse küll taani kriitiku 70. ja 80. aastate jooksul pälvitud teeneid ning ta moraalselt suurust, kuid tema tegevus kuulutatakse lõplikult möödunuks:

“Kus on Brandes praegu? Kõik impulsid, mida Põhjamaade kirjandus sai oma õitseajal viimasel kahekümnel aastal, lähtusid temast või vähemalt läksid tema isiku kaudu oma teed [– –]. Aga viimaseil aastail on see, mida on selles kirjanduses intensiivseimalt elujõulist, temast omalt poolt ära pööranud ning otsib omaenese teid [– –]. Üles on kerkinud uued ja sügavamad probleemid kui need, mida tema endale püstitas [– –]. Skandinaavia parimad jõud töötavad sügavuti ja abstraherivad vähem, kui võis teha tema pärast arengujastut, millesse ta kuulus. Nende vahelt jookseb läbi nähtamatu joon, üle selle ei saa enam nemad tema juurde ega tema nende juurde.”²⁴

Neid “uusi ja sügavamaid probleeme”, mida Hansson silmas peab, kirjeldab ta järgmiselt: “Rassi- ja rahvuslike vastuolude probleem, psühhofüsioloogilised probleemid.”²⁵

“Rassiline” postulaat, millest Hansson lähtub, leiab väljenduse juba artikli “Georg Brandes ja Skandinaavia liikumine” sissejuhatuses: “Georg Brandes sündis Kopenhaagenis juudi perekonnas. Kahene isiksusepitser, mis sellega on antud, moodustab kaheks jaotatud südame, mis täidab verega mõlemad ta vaimu hõimusooned. Taani rahvuslikust temperamendist sai ta oma feminiinse pehmuse, paju nõtke arusaamise ning valiva kunstnikumeele [– –]. Tal on taani keelele omane sujuv intonatsioon, kuid temas keeb ka sapist viha, nagu seda pikkade sajandite jooksul on endasse kogunud Iisraeli väärkoheldud sugu.”²⁶

Brandes, kes ka eraviisiliselt kurtis rünnaku alatuse üle,²⁷ vastas sellele järgmises

²² Friedrich Nietzsche sidste aandeligt virksomme Aar. – G. Brandes. Samlede Skrifter. Kjøbenhavn, 1899, VII kd. [1901], lk. 646.

²³ Freie Bühne, I, nr. 8 (26.03.1890), lk. 233–36; “Nietzscheanism Skandinaavias” ning “Georg Brandes ja Skandinaavia liikumine” võeti kokku üheks esseeks ja lülitati kogumikku “Noor Skandinaavia. Neli esseed” (“Das junge Skandinavien. Vier Essays” [Leipzig und Dresden 1891]) pealkirja all “Uued suunad (Georg Brandes)”.

²⁴ O. Hansson. Georg Brandes und die skandinavische Bewegung. – Freie Bühne, I, nr. 8 (26.03.1890), lk. 236.

²⁵ Sealsamas.

²⁶ Sealsamas, lk. 233.

²⁷ Vt. kirja Gustaf af Geijerstamille 15. aprillist 1890: “Mind ründas Ola Hansson alatul ja vulgaarsel moel, terve rea ilmsete valedega Freie Bühne’s, uues Saksa ajakirjas. Hansson on väheandekas inimene ja näib olevat nüüd veel ka hulluks läinud, pärast seda, kui ta abiellus ühe sakslannaga, kes nõuab iga hinna eest, et tema mees oleks kuulsus, ja lööb talle reklaamitrummi.” (Georg og Edvard Brandes’ Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd, VI kd., lk. 176.)

Freie Bühne väljaandes iroonilise pealkirja all “Elusolija nekroloog” (“Der Nekrolog eines Lebendigen”)²⁸ karmides toonides peetud lühikese kaitsekõnega, milles ta aga ei puuduta sõnagagi neid kohti, kus ta kriitikuhoiak taandatakse “rasside ristamisele”, “suguliste ja ümbruse mõjude vahelduvale mängule” ning “segapäritolule”.²⁹ Brandese sellekohane vaikimine kaalus rohkem, kui oleksid kaalunud tagasilükkamine või koguni vastupealetung. Poleemikast on juttu ka Stanisław Przybyszewski (1868–1927) mälestustes (“Moi współczesni”, 1926). Igatahes väga erapoolikult, sest sajandivahetusel Saksamaal elanud ja publitseerinud poola kirjanik oli Hanssoni sõber:

“Freie Bühne’s ilmus ka üks Hanssoni artikkel, kus ta võttis luubi alla Georg Brandese kogu kriitikutegevuse. Ta heitis Brandesele ette, et ta on kergemeelne, pealiskaudne ning otsustustes eelarvamuslik, suhtub võõrastesse teostesse omaenda ülimalt kehva, nüüdiskirjanduse eklektitsistliku käsituse mõõdupuuga, arvustustes moonutab täielikult autori mõtteid ja kavatsusi, koketeerib kõige viimasel ajal tekkinud vooludega, mõistmata nende sügavamaid allikaid. Lühidalt, Hansson tegi armutult pihuku ja põrmuks upsaka suuruse, ja nimelt nõnda veenvate argumentidega, nõnda peene ja lööva dialektikaga, et Brandesele, kes oli nii Saksamaal kui ka Poolas peaaegu pooljumal, tuli päris märatsushoog peale. Tema vastukirjutis, kus ta sülitas tuld ja tõrva, ei avaldanud suurt muljet, see oli jäme ja labane kallaletung, aga edaspidi oli igauks, kes mainis Hanssoni nime, ta isiklik vaenlane.”³⁰

Hanssoni repliigis, millega poleemika lõppes, väljendub aga eelkõige kultuuriline sallimatus. Brandese väitele, et ta suudab oma

loengutega täita saale (mis oli muide ka tõsi), vastas Hansson:

“Seda on tõesti vahetevahel juhtunud, aga dr. Brandes teab just niisama hästi kui mina, et kuulajaskond ei moodusta Taani pealinna *the upper ten*’i ja et liikumapanevad jõud ei ole sel puhul mitte alati *first rate*.”³¹

Brandese ja Hanssoni vaheline konflikt, mis tervenisti kandus saksakeelsetesse ajakirjadesse, pole igal juhul mitte ainult *querelle* – tüli ülevõimu pärast Põhjamaade kirjanduse vallas. Brandese autoriteet polnud tegelikult kunagi vaidluse all, ning Hansson jäi autsaideriks. Pigemini oli asi Nietzsche omastamises, ja see läks kaugemale tema kirjatööde eripärast. Nietzsche on neil aastail kahe lugemisviisi objekt, nende esindajaiks võib pidada vastavalt Brandest ja Hanssonit. Brandese “materialistlik” Nietzsche-interpretatsioon toetub eelkõige moraalikriitikule, igasuguse silmakirjatsemise vaenlasele, ja see tähendab, et varasele Nietzschele, Schopenhaueri ja Burckhardti jüngrile, “Ajakohatute vaatluste” autorile, ning viimase loomeperioodi moraalipsühholoogiliste kirjutiste Nietzschele, teoste “Sealpool head ja kurja” ning “Moraali genealoogiast” autorile. Hansson soovust seab esiplaanile “Zarathustra” ja “Puuslike-hämaruse” Nietzsche, seega närvierutatavat lugemist pakkuva vasarfilosoofi, keda ta kavatses ekspluateerida irratsionaalse raevutsemise vaimus, mis noil aastail sulandas kaootiliselt müstitsismi ja eksperimentaalpsühholoogia, subjektivismi ja pangermanismi.

Nõnda siis mängitakse Nietzsche välja naturalismi vastu. Hanssoni tolle aja poleemilised kirjutised “Naturalismist” (“Über Naturalismus”),³² “Skandinaavia kirjandus”

²⁸ Freie Bühne, I, nr. 9 (02.04.1890), lk. 266–269.

²⁹ O. Hansson. Georg Brandes und die skandinavische Bewegung, lk. 233.

³⁰ S. Przybyszewski. Ferne komm ich her... Erinnerungen an Berlin und Krakau. Aus dem polnischen von R. Matwin-Buschmann. Leipzig und Weimar, 1985, lk. 144 jj. Przybyszewski kirjutas oma sõbrast Hanssonist artikli, mis läks 2. peatükina ta uurimusse “Indiviidi psühholoogiast” (“Zur Psychologie des Individuums”, 1891–1892) ja milles leidis kajastuse Hanssoni Nietzsche-tõlgendus.

³¹ O. Hansson. Zu Georg Brandes’ Nekrolog. – Freie Bühne, I, nr. 10 (09.04.1890), lk. 303.

³² Der Kunstwart, III, nr. 15 (1889–1890), lk. 225–227.

(“Skandinavische Literatur”),³³ “Kirjandusareng Skandinaavias” (“Die Literaturentwicklung in Skandinavien”)³⁴ ning “Friedrich Nietzsche ja naturalism” (“Friedrich Nietzsche und der Naturalismus”)³⁵ on selle teema variatsioonid. Kõigis neis kirjutistes püüab ta põhjendada üleminekut “objektiivselt” “subjektiivsele neutralismile”³⁶ ja rakendada Nietzschet kui “suurimat kõigist antinaturalistidest”,³⁷ kelle tõelise tähenduse olevat Brandes ähmastanud. Brandesele omistatakse küll teene, et ta on juhtinud üldise tähelepanu saksa filosoofide, aga sellega olevat tema ülesanne ka täidetud. “Et ta milleski muus võinuks selle jaoks millekski saada, on vähe tõenäoline,”³⁸ kõlab karm hinnang Brandese tähenduse kohta uue kirjanduse suhtes. Maitsetute vihjetega Brandese etnilisele päritolule (“Mis abi sest on, et hääl on Jaakobi hääl, kui käed on Eesavi käed”)³⁹ peab olema siiski mõista antud, et isegi need teened kujutavad endast põhiliselt kuritarvitust.

Hanssoni Nietzsche-andumust tuleb aga mõista ka jäljendamisaktina, nagu see sai peagi moeks, “esimene tõeline ohverdus Nietzschele, esimene kirjanduslik isiksus, kes laskis end võrgutada tõrksast võrgutajast” (“*the first true sacrifice to Nietzsche, the first literary individual who allowed himself to be*

seduced by the reluctant seducer”).⁴⁰ Hanssoni kirjanduslikud katsetused (ta jutustus “Noore Ofegi laulud” [“Ung Ofegs visor”, 1889] on “zarathustriaanliku” mimeesi perfektne näide) kannavad seda pitseret niisamuti kui ta kriitiline proosa alates esikesseest “Friedrich Nietzsche. Tema isiksus ja süsteem”. Brandes oli katsunud paigutada Nietzsche mõtlemist kaasaegsesse seosesse ning oli seejuures kohati märgist mööda lasknud, pannes Nietzsche ühte ritta ka sellistega, kelle vastu too oli sõnaselgelt välja astunud: Rée, Hartmanni ja Dühringiga. Hansson seevastu keeldus üldse igasugusest teaduslikust lähenemisest. “Seda, mis on sügavas, ei saa väljendada numbrite ja distantsiga, mille mõõtmeil pole mingit mõtet – see kõik ei saa olla teadusliku traktaadi aine. Teadus võib tegelda üksnes sellega, mis on juba katalogiseeritud ja millest on aru saadud,” on öeldud kirjas Strindbergile 7. märtsist 1889.⁴¹ See naturalistide arvatava objektiivsuse vastu kehtima pandud subjektivism väidab Mina kui esteetiliselt kogemusel rajaneva fakti tsentraalsust. Kunstiline produkt saavat oma tähenduse kui kõrgema tunnetuse väljendus, mis ületavat vaatluse ja arutluse. Selles mõttes nimetab Hansson Nietzschet vaimude klassifikatsiooni järgi “närijaks” [*Seher*]⁴² ja tema loomingut mitte spekulatiivseks, vaid “poeetiliseks” [*dichterisch*].⁴³

³³ Der Kunstwart, III, nr. 18 (1889–1890), lk. 276 jj.; järeltrükk: Das Magazin für die Litteratur, kiiresti ilmusid seal järjest Hanssoni mitmed kirjutised üldpealkirja all “Skandinaavia kirjandus” (59. ak., nr. 20, 22, 26, 30, 33, 38 [17. ja 31.05., 28.06., 26.07., 16.08. ja 22.09.1890], lk. 305 jj., 337 jj., 404 jj., 457 jj., 513 jj., 593 jj.).

³⁴ Der Kunstwart, IV, nr. 12 (1890–1891), lk. 177–179. Nimetatud kirjutised ilmusid kõik Ferdinand Avenariuse (1856–1923) ajakirjas Kunstwart, kus 1888. aasta lõpul ühenduses allkirja “M. W.” kandnud artikliga toimus kontrovers “Wagneri juhtumi” asjus, milles osalesid Köselitz, Avenarius ja ka Nietzsche ise kahe kaastööga. “M. W.” identifitseerimise kohta vt. R. F. Krummel. Nietzsche und der deutsche Geist, lk. 70 jj.

³⁵ Die Gegenwart, XXXIX, nr. 18 (02.05.1891), lk. 275–278 ja nr. 19 (09.05.1891), lk. 296–299.

³⁶ O. Hansson. Skandinavische Literatur, lk. 276.

³⁷ O. Hansson. Über Naturalismus, lk. 225.

³⁸ Sealsamas, lk. 277.

³⁹ Sealsamas.

⁴⁰ A. Del Caro. Reception and Impact: the First Decade of Nietzsche in Germany. – Orbis Litterarum, nr. 37 (1982), lk. 34.

⁴¹ August Strindbergs och Ola Hanssons brevväxling 1888–1892, lk. 33.

⁴² “Nietzsche kuulub sellesse suurte vaimude kategooriasse, keda nimetatakse närijateks. Ta haarab tulevikku intuiitiivsete nägemustega.” (O. Hansson. Friedrich Nietzsche. Seine Perönlichkeit und sein System. Leipzig, 1890, lk. 30.)

⁴³ “Tema reprodutseerib seda intuiitiivselt saadud sisu poeetilises vormis.” (Sealsamas.) Mainitud kirjas Strindbergile 7. märtsist 1889 on lugeda: “Nietzsche on kahtlemata sama suur kui Darwin, ja ta on kindlasti rohkem poeet kui teadlane.” (August Strindbergs och Ola Hanssons brevväxling, lk. 33.)

“Nagu kõik selle grupi ja seda laadi vaimud, kelle hulka ta kuulub, jõuab ta uute, üldiselt inimlike ja kogu loodust hõlmavate tõdedeni oma Minasse süüvimise kaudu: ta on kõigist moodsatest vaimudest sügavaim, sest ta on neist kõigist subjektiivseim.”⁴⁴

See on tee, mida mööda läheb Hansson ka omaenda kriitikas, kusjuures ta püüab stiiliski olla oma igakordse objektiga kooskõlas, ja “ühitada Nietzsche filosoofiat tema kirjandusliku stiiliga ning tuletada seeläbi esteetiline teooria, mida saaks kasutada naturalismi kriitikana” (“*to reconcile Nietzsche’s philosophy with his literary style and to derive therefrom an aesthetic theory which could be used as a critique of naturalism*”),⁴⁵ nagu kirjutab Susan Brantly. Tema kasutatud vibratsiooni mõiste vastab kriitika tasandil antinaturalistliku kunsti “närvide müstika”⁴⁶ käsitusele. Eelkõige artiklites “Kriitika” (“Kritik”)⁴⁷ ja “Kunstilisest loomisest” (“Vom künstlerischen Schaffen”)⁴⁸ sihib Hanssoni esteetilise otsustusvõime tuletamine “vibratsioonist”⁴⁹ Brandese-põlvkonna sotsioloogilise kirjanduskriitika vastu. Brandese tuntuim teos “Peavoolud XIX sajandi Euroopa kirjanduses” (“Hovedstrømninger i det nittende Aarhundredes europæiske Litteratur”, 1872–1890) on eelviimase sajandi Euroopa kirjanduse laiahaardeline käsitlus, ja kuigi Hansson teda “Kriitikas” nimepidi ei maini, siis peab ta ometigi ilmselt silmas teda, kirjutades järgmiselt:

“Vana kriitika tegeles rühmituste, voolude ja terviknähtustega ning sobitas neid omavahel kokku, nii hästi kui õnnestus. Uue kriiti-

ka lähte- ja lõpp-punkt on kõikjal isiksuses [– –]. Uue kriitika olemuseks saab tundlikkus.”⁵⁰

Sellist katset kujutab endast “Friedrich Nietzsche ja naturalism”, kus ta heidab saksa autoritele ette Ibseni, Zola ja Tolstoi taoliste eeskujude otsimist, selle asemel et võtta õpust antinaturalismi meistrilt, nagu seda on just Nietzsche, kellelt olevatki õppida, kuidas vabastada end kausaalseoste ahelaist ning jõuda välja assotsiatiivse vabaduse subjektiivismini. Sellest vaatevinklist läbivat Nietzsche areng kolm põhifaasi. Esimene olevat “Tragöödia sünd”, kus esitatakse apollonliku ja dionysosliku kategooriad, millega põhjendatakse sügavat kunstivaadet, mida objektiivsus pelgab. Teine faas olevat “Inimliku, liiginimliku” refleksiivne faas. Inimkäitumise psühholoogiline uurimine olevat kutsunud esile kainenemise, mille põhjal Nietzsche on andnud apollonlikule eelise dionysosliku kunsti ees. Kolmanda faasi olevat avanud “Löbus teadus” ja see tipnevat “Zarathustra” kangelaslik-müütilises ülistuses, uue visiooni hiilgavas kuulutuses ja ühtlasi kõrgeimas avalduses.

Hansson paneb seega Nietzsche uude seosesse, see on “germaani müstiline taassünd, [– –] uus alternatiiv gallia ratsionalismile ja eelmise kümnendi naturalismile” (“*germanic mystic revival, [– –] the new alternative to the gallic rationalism and naturalism of the preceding decades*”),⁵¹ ja tema enda, Hanssoni poleemika oma kaasaja vastu. Nietzsche olevat “tegelik keskne tormikolle [– –], kust lähtuvad suured vood” selle “suure arengu-

⁴⁴ O. Hansson. Friedrich Nietzsche. Seine Persönlichkeit und sein System, lk. 30.

⁴⁵ S. Brantly. Creating an Alternative to Naturalism: Ola Hansson’s Assimilation of Nietzsche. – Orbis Litterarum, nr. 42 (1987), lk. 44.

⁴⁶ H. Bahr. Die Überwindung des Naturalismus. – Kulturprofil der Jahrhundertwende. Hrsg. von Heinz Kindermann. Wien, 1962, lk. 152. Freie Bühne’s, I, nr. 23 (09.07.1890), lk. 618, kirjutab Bahr rootsi autorist tema äsja ilmunud jutustuste kogu “Paariad” (“Parias”, 1890) puhul: “Uusima faasi diskussioon, kus kirjandus areneb naturalismist kaugemale, ihub tema nime peagi lööksõnaks.” (Vrd. ka: S. Brantly. Ushering in the 1890s: The Letters from Ola Hansson and Laura Marholm to Hermann Bahr. – Modern Austrian Literature, nr. 24 [1991], lk. 23–42.)

⁴⁷ Freie Bühne, III, nr. 2 (08.01.1892), lk. 57–62.

⁴⁸ Die Zukunft, nr. 3 (13.05.1893), lk. 321–325.

⁴⁹ Kritik, lk. 59.

⁵⁰ Sealsamas, lk. 61.

⁵¹ H. H. Borland. Nietzsche’s Influence on Swedish Literature, lk. 75.

ookeani väikeste lainete” vastu.⁵² Siingi on jälle olemas mere metafoor, mis esseed läbib:

“[Nietzsche] tähistab niihästi olemuselt kui ka vormilt vägevat reaktsiooni põhiliselt kõigi suundade ja tendentside vastu, mida võib esmajärjekorras nimetada kaasaegseteks; ta seisab keset jõesängi nagu vankumatu graniitkalju ja ajalained murdlevad ta jalamil.”⁵³

Nõnda saab Nietzschest irratsionaalse ja mütologiseeriva projekti aines, mis integreerib ka hullumeelsuse. “Kõik suured kunstiproduktid on vaimse anormaalsuse viljad, psüühe sisemuse fenomen, tihedalt seotud degeneratiivsete sümptomitega,” märgib Hansson 8. veebruari kirjas Strindbergile.⁵⁴ Esteetiline omandamine käib igatahes algusest peale koos Nietzsche mõtlemise poliitilise väänamisega. Hansson on teadlik, et tema projekt eeldab tegelikkuse põhjalikku muutmist, kuigi vastavalt oma esteetika esimuse ideaalile käsitleb ta seda muutust *tulemusena*:

“Nietzsche kuulutatud põhiideed kuuluvad nende hulka, mida võib esitada elu ja kultuuri kõigis valdkondades; ja tõeliselt ei saa muuta midagi üksikut, ilma et sellega kaasneks kõik muu. Kui neid pooldab kirjanik, siis peavad nad looma täiesti uute eelduste alusel täiesti uue kirjanduse; – kui nad kohandatakse igapäevase välise eluga, siis peaksid nad põhjalikult muutama linnade väljanägemist, inimeste omavahelist suhtlust, riidetust ja elamisharjumusi; nad peak-

sid tekitama ühiskonnareformaatori käes seninägematuid sotsiaalseid konstellatsioone.”⁵⁵

Sedaviisi kasutab Hansson Nietzsche pangermanistliku natsionalismi eesmärkidel. Brandese käsituses tuli Euroopa kultuuriühatus üldse alles luua, erinevalt pangermanistide arusaamast, kes nägid seda ühtsust antuna juba müstilises ühisminevikus. Saksa ja Skandinaavia kultuuri soovitud ühtsus oli “heale eurooplasele”⁵⁶ Brandesele võti sellise europeismi juurde, kus rahvused ja rahvuslused pidid üksteisega sulanduma. Kõnes, mille ta pidas 1. veebruaril 1894 ühe üliõpilasseltsi uue paviljoni pühitsemisel ja mis samal aastal avaldati Saksamaal pealkirja all “Rahvustunne” (“Nationalgefühl”), visandab ta üldistele ja heaks peetud väärtustele rajatud kosmopolitismi. Need väärtused, mille hulka kuulub tal ka patriotism teatud kultuuriga identifitseerumise mõttes, mitte aga hierarhia ega üleoleku tundmise šovinistlikus tähenduses, pidid olema kehtivad kõigile rahvastele, üldinimlikud ja mitte ideoloogiliselt põhjendatud. Nende väärtuste määratlemise katsel toetub Nietzsche, kui ta oma esimeses kirjas nimetab Brandest “kultuuri-misjonäriks”,⁵⁷ sellisele tähistusele, mille vastu Brandes avaldas protesti,⁵⁸ sest arvestades tema eklektilist ja vahendavat positsiooni, ei saanud talle süm-paatne olla järeleandmatuse ja dogmatismi konnotatsioon sõnas “misjonär”.⁵⁹

⁵² O. Hansson. Friedrich Nietzsche. Seine Persönlichkeit und sein System, lk. 29; “väikesed lained” oleksid Mill, Darwin ja Taine.

⁵³ Sealsamas.

⁵⁴ Siin tsit. tööst: S. Brantly. Creating an Alternative to Naturalism: Ola Hansson’s Assimilation of Nietzsche, lk. 55; ning oma artiklis “Poe” kirjutab Hansson: “Kõigil aegadel on seetõttu geeniusi peetud nende kaasaegsete poolt hullumeelseteks [---]. Maailm, mida nad oma üle keskmit mõõtu ja normaaltüübi arenenud organitega käsitasid, ei olnud maailm, milles nad elasid, nende maailmal olid teised piirid ja teised proportsioonid.” (O. Hansson. Poe. – Seher und Deuter. Berlin, 1894, lk. 34.)

⁵⁵ O. Hansson. Friedrich Nietzsche. Seine Persönlichkeit und sein System, lk. 30.

⁵⁶ Väljend pärineb Nietzsche ja leidub kirjas Brandesele 2. detsembrist 1887 (KGB [=Briefwechsel. Kritische Gesamtausgabe] III/5, lk. 205).

⁵⁷ Sealsamas.

⁵⁸ “Te tohite mind vägagi meelsasti nimetada “heaks eurooplaseks”, vähem meelsasti “kultuuri-misjonäriks”. Kogu misjonitegevus on mulle muutunud vastikuks – sest ma olen näinud ainult moraliseerivaid misjonäre.” (Georg Brandese kiri Nietzschele 15. ja 17. detsembrist 1887, KGB III/6, lk. 130.)

⁵⁹ Halb kõla, mis Brandese jaoks oli sõnal “misjonär”, on küllap seotud ka nn. sugupoolte sõjaga. Selles Bjørnstjerne Bjørnsoni draamast “Kinnas” (“En Hanske”, 1883) vallandatud väitluses sugupoolte vastastikuse suhte üle astusid ühel või teisel poolel välja Skandinaavia kultuuri silmapaistvaimad esindajad. Brandes võitles traditsiooniliste moraalkujutluste vastu (vrd. D. Lang. Georg Brandes und der Anfang der Nietzsche-Rezeption in Skandinavien. – Nietzsche kontrovers, nr. 5 (1985), lk. 87–104).

Seevastu Hanssoni silmis lähevad põhjarahvaste ja sakslaste vahelised sarnasused kultuurilistest ühisjoontest märksa kaugemale. Tema näeb siin pigem “hõimusugulust”,⁶⁰ ühist saatust, vere müstikat. See nägemus hõlmab kõiki eluvaldkondi. Kirjutises “Kahjulik mõju” (“Schädlicher Einfluß”, 1893), kus ta neid mõtteid esitab, ründab ta uuesti naturalismi ja sellega koos, ilma teda nimetamata,⁶¹ ka Brandest, kelle teeb vastutavaks naturalistliku, Norra liini läbisurumise eest Saksamaal, eelkõige Ibseni ja Bjørnsoni liini eest, kusjuures rünnak on sümbolistliku, Taani voolu huvides. Selle suuna esindajad olevat sellised autorid nagu Topsøe, Drachmann ja ennekõike J. P. Jacobsen,⁶² kelle edule Saksamaal aitasid tunduvalt kaasa Hanssoni artiklid “Põhjala kaks prohvetit” (“Die beiden Propheten des Nordens”)⁶³ ning “Igatsuse kirjanik. Käsitlus S. J. Jakobsenist [sic.]” (“Der Dichter der Sehnsucht. Eine Studie über J. S. Jakobsen”).⁶⁴

Samal ajal avaldatakse soovi, et taas elustuks “Hamleti vaim”⁶⁵, leviks üle Saksamaa ning viiks kõiki Põhja-Euroopa rahvaid kaasa pangermaani rinde moodustumiseni. Juba essee “Friedrich Nietzsche. Tema isiksus ja

süsteem” lõpuosa oli viidanud selles suunas. Nietzsche pealiskaudselt käsitatud mõtted olid seal sulatatud visiooniks, mis segas omavahel kokku ning labastas irratsionalismi ja evolutsionismi. Hansson manas juba siis esile “blondi bestia”, barbaarse näo ja halastamatu tahtega aaria üliinimese tõusu:

“Millal ta tuleb, see uue aja esmasündinu, kultuuri tseesarlik aretaja, kuri, hirmus, türanlik, pooleldi rõövloom, pooleldi siug, tänulik jumalale, kuradile, oma sisimas lambuke ja ussike, pahelisuseni uudishimulik, julmuseni uurija, üksinduse mõistja ja söber? – millal ta tuleb, see, kes lööb võidutantsu olemasolu poolel ning teeb laulvaks elu? – uus Zarathustra, aarialaste seast esimene, millal ta tõuseb, blond isand, nagu koidupuna üle mere?”⁶⁶

“Kahjulikus mõjus” seatakse uue kunsti eeskujudeks “Nietzsche, Böcklin ja – *horribile dictu* – “Rembrandt kui kasvataja””.⁶⁷ Nagu juba essee “Materialism kirjanduses” (“Der Materialismus in der Litteratur”, 1891) liigitatakse šveitsi maalikunstnik [Böcklin]⁶⁸ Hanssoni tähtsaima antinaturalismi programmilise manifesti kombel⁶⁹ Nietzsche-Lang-

⁶⁰ O. Hansson. Schädlicher Einfluß. – Die Zukunft, II (14.01.1893), lk. 75.

⁶¹ “Kuidas see tuli, ei taha ma seekord arutada.” (Sealsamas, lk. 79.)

⁶² Hanssoni arvustused näitasid uude suunda. Samal ajal kui Brandes oli nimetanud Jacobseni realismi esindajaks, on ta Hanssonile dekadentsi esindaja. Tema tõlgendus tõi taani kirjaniku 1890. aastail moodi, viimasest sai lausa kultusobjekt, millega liitustid muu hulgas Rilke, Benn ja Thomas Mann (vt. selle kohta: B. A. Sørensen. J. P. Jacobsen i Tyskland. – J. P. Jacobsens spor i ord, billeder og toner. ved F. J. Billeskov Jansen. København, 1985, lk. 111–158; ning: *id.*, Dekadenz und Jacobsen-Rezeption in der deutschen Literatur der Jahrhundertwende. – Horizonte. Festschrift für Herbert Lehnert. Tübingen, 1990, lk. 92–111).

⁶³ Neue Freie Presse 10.01.1890.

⁶⁴ Nord und Süd, nr. 55 (1890), lk. 218–237; ümbertrükk: Das junge Skandinavien.

⁶⁵ O. Hansson. Schädlicher Einfluß, lk. 80.

⁶⁶ O. Hansson. Friedrich Nietzsche. Seine Persönlichkeit und sein System, lk. 28.

⁶⁷ O. Hansson. Schädlicher Einfluß, lk. 75.

⁶⁸ Vt. ka samast ajast pärinevaid kirjutisi “Böcklini Paan” (Der Böcklin’sche Pan. – Die Nation, X, nr. 49 [1891], lk. 741–743) ja “Loomisprotsess Böcklinil” (Der Schaffensvorgang bei Böcklin. – Die Nation, X, nr. 51 [1891], lk. 771–774). Arnold Böcklinist (1827–1901), kellega ta väitles eelkõige oma Münchenis viibimise ajal 1893. aastal, oli Hanssonil plaanis kirjutada ka monograafia, aga see kava ei teostunud siiski kunagi. Vt. Hanssoni autobiograafiat: Ur minnet och dagboken. Stockholm, 1926, lk. 78 jj. Lühike etüüd šveitsi maalikunstnikust (“Böcklin”) moodustas ühe peatüki Hanssoni esseekogus “Nägijad ja seletajad” (“Seher und Deuter”. Berlin, 1894).

⁶⁹ “Need uusimad püüdlused, mis vaatlevad naturalismi kui üleminekuvormi ja katsuvad saavutada selle ületamist aja- ning loomukohasema kunstiga, [– – –] on ühtsed ja liiguvad kõik sellesama allikasooneni, mis on hakanud nirisema aja sügavuses ning tuleb juba päevavalgele just praegu Saksamaal: Nietzsche poeesias, Böcklini kunstis, rembrandtistide pangermaani kultuuriideaalis.” (O. Hansson. Der Materialismus in der Litteratur. – Gegen den Materialismus. Gemeinfassliche Flugschriften. Hrsg. von Hans Schmidkunz, nr. 3. Stuttgart, 1892, lk. 19.)

behni konstrellatsioon. 1890. aasta jaanuaris “ühe sakslase” fraseonüümi all ilmunud “Rembrandt kui kasvataja” (“Rembrandt als Erzieher”) on esimese Nietzsche-retseptiooni tunnistus. Oma mõtetelt on see peaaegu nietzscheliku hooga kirjutatud raamat Nietzsche mõtlemisele täiesti vastupidine: Julius Langbehn (1851–1907) oli pangermaanlikult meeletatud ja tema “Rembrandt kui kasvataja” on hümn pangermanismile, samal ajal kui Nietzsche pooldab head eurooplast. Langbehn on antisemiit, ka siis, kui ta hoiab distantsi antisemitismi šarlatanide parteidega. Ja sellal kui Nietzsche kutsus üles uskuma Maasse – sinse maailma tähenduses –, ülistab Langbehn – tsiteerimaks Hanssonit – “maakamara vaimu, talupoegade vaimu, mulla hinge”, nagu kirjutab Harald Beyer oma uurimuses “Nietzsche ja Põhjala” (“Nietzsche og Norden”).⁷⁰ Mõnedki esimesed Nietzsche tõlgendajad, nende hulgas ka Brandes ja Hansson, olid Langbehni lugenud ja küllaltki paljud neist pidasid teda täiesti ilmselt Nietzsche vaimusugulaseks.⁷¹

Brandes, kes arvustas “Rembrandti kui kasvatajat” Freie Bühne’s,⁷² leiab Langbehni interpretatsiooni tehnilise kvaliteedi kohta küll mõned tunnustavad sõnad: “Rembrandti on mõistetud ilusasti ja sügavalt. Iseloomustamiseks teda kunstiliselt, vaimselt ja tehniliselt, on autor leidnud kõige õnnestunumad sõnad ja kujundid.”⁷³

Sellele vaatamata hindab ta irooniliselt “alamsaksa” obsessiooni, mis eksitavat autori lihtsustuste ja moonutuste teel:

“Autor [näeb] alamsakslust kõikjal, kus ta pilk mõnuga peatub: Shakespeare oli alamsakslane. Alamsakslase põhjalikkus ja kaugele-nägelikkus võidutsevad Baconis. Põhja-Ameerika on saksa asundus Läänes. Taanlased ei taha olla sakslased, aga sellegipoolest on nad laiemas mõttes alamsakslased jne. Holland, Inglismaa, Põhja-Ameerika, Taani – kõik on alamsaksa maad. Alam-Saksamaa forever!”⁷⁴

Brandes ei jäänud märkamata, et Langbehni rahvuslik-patriootilise entusiasmi taga peitus midagi rohkemat kui ainult naiivne soov näha Saksamaa intellektuaalset kaalu 1870.–1871. aasta järgse Reich’i poliitilise kaaluga kooskõlas olevana. Eriomaselt alamsaksa geenius ülistamisega ning rassi ja loomuse kaudu määratletud saksluse pühastamisega aitas Langbehn juba ette provotseerida instinkte, mis pidid eksisteerima ajaloo kõrval ja saavutama kõige teistlaadse üle võidu. Seega on tegemist vaatepunktiga, millel pole midagi ühist Nietzsche seisukohaga, millega võitluses rahvusülese kultuuri eest oli ühinenud Brandes, kes ei lasku Nietzsche võrdlemiseni Langbehni “Rembrandtiga”. Langbehn räägib keelt, mis erineb Brandese omast liiga palju, ja see ei saanud talle olla ei põhjalikuma süvenemise aine ega ka poleemilise mõttevahetuse siht.⁷⁵

⁷⁰ H. Beyer. Nietzsche og Norden. Bergen 1958–1959, lk. 109.

⁷¹ “Rembrandti kui kasvataja” mõju kohta kaasaegseile vt.: B. Behrendt. Zwischen Paradox und Paralogismus. Weltanschauliche Grundzüge einer Kulturkritik in den Neunziger Jahren des 19. Jahrhunderts am Beispiel August Julius Langbehn. Frankfurt a. M. – Bern – New York, 1984.

⁷² G. Brandes. Rembrandt als Erzieher. – Freie Bühne, I, nr. 14 (07.05.1890), lk. 390–392.

⁷³ Sealsamas, lk. 392.

⁷⁴ Sealsamas, lk. 391.

⁷⁵ Rahutuks – ja teatud mõttes ka kaugenägelikumaks – osutus üks teine Nietzschega tegelnud kriitik, samuti juudi päritolu Leo Berg (1862–1908), kes kirjutas 1890. aastal “Rembrandti kui kasvataja” ilmumisel: “Meil on siin tegemist ühe sõgeda ja ohtliku raamatuga: ohtlikuga, sest selle rumalused puutuvad kokku üldiste ajarumalustega.” (L. Berg. Monsieur Chauvin als Philosoph. – Zwischen zwei Jahrhunderten. Gesammelte Essays. Frankfurt a. M., 1896, lk. 434.) Sarnaselt Brandesele nägi Bergki, kes muide polnud kitsi ka maitsetute lõökidega allapoole vööd – eriti ebameeldivad on vihjed Langbehni homoseksuaalsusele –, “Rembrandti”-raamatus laialt levinud hoiaku väljendust, “termomeetrit [– – –] nüüdsete sakslaste šovinismile” (sealsamas, lk. 437). Igal juhul eksis Berg Brandese hindamisel, kui ta veel aastaid hiljem kirjutas, et “Rembrandt kui kasvataja” ilmumisajal “pettis isegi selliseid tarku päid, nagu Brandes ja Harden” (L. Berg. Der Übermensch in der modernen Literatur der Zeit. Ein Kapitel zur Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts. München, Leipzig, Paris, 1897, lk. 214).

Hanssoni huvi Langbehni vastu läheb tunduvalt kaugemale, ta oli otsekohe “Rembrandtist kui kasvatajast” haaratud. Nagu tunnistab kiri vend Nilsile 25. märtsist 1890, luges ta raamatut 1890. aasta esimestel kuudel, ja pühendas sellele kirjutise “Raamat pangermanismist” (“Boken om pangermanismen”),⁷⁶ põhjaliku ja vaimustatud arvustuse, mis ilmus lühendatud kujul pealkirjaga “Kirjandusareng Skandinaavias” 1891. aastal ka Kunstwart’is. Langbehn, kellele Hansson oli saatnud oma retsensiooni, väljendas oma tänulikkust kirjas, milles pangeüürika “Rembrandtis” “alamsakslasteks” edutatud skandinaavlaste kohta tabas tolle pangermaanliku Nietzsche-lugemise viisi, Hanssoni esimese ja kõigi edasiste kirjatööde tuuma: “Samas mõttes, nagu Nietzsche kõneleb üliinimesest, tahaksin teid nimetada ülisakslaseks.”⁷⁷

Langbehnilt leiab Hansson toetust oma individuaalse, instinktiivse kunsti nõudele, mis peab vastanduma igasugusele ratsionalismile. Siin visandab ta oma “algrahvusliku miljöö” käsituse,⁷⁸ see tõstvat kirjaniku positivistliku esteetika “ajaloolisest miljööst” kõrgemale⁷⁹ ja kaitsvat teda naturalismi “mandumiste” eest, ning hüüab kunstniku “kui vaimse teejuhi” järele.⁸⁰ Kunstiteos olgu rassikuuluvusena, “rassitemperamentina” manifesteeruvate individuaalsete soodumuste ja ajasuundumuste kohtumine:

“Selline rassitemperament on inimloomuse instinktiivsete ning müstiliste piirkondade alalt moodsale psühhofüsioloogiale ja selle uuringutele hoopis teisiti lähedane kui üldistavale psühholoogiale. [– – –] Kirjani-

kud, kes seda rassitemperamenti oma kõige isiklikumal, jõulisemal ja rikkamal kujul esindavad, tunnevad endas loomulikult ebatraditsiooniliku tömmet nende regioonide poole; neid ajaküsimusi oma loometöös kajastades tajuvad nad oma olemuse sügavaimate vajaduste rahuldamisest. Nende suund, mis tõuseb sellega esile, kätkeb endas täiesti teistsugust orgaanilist rikkust kui nood, mis tuuakse kunstlikult välja rassile omase temperamendi edasilükkamise ja allasurumisega.”⁸¹

“Rembrandt kui kasvataja” annab seega Hanssonile kätte elemendid, mis lubavad tal taandada poliitika ja esteetika ühisele põhiprintsiibile: “Liikuv ja mitmekülgne areng lagunes Skandinaavias tükkideks, sest seda juhtisid isikud ja põhimõtted, mis olid põliselanike olemusele samal määral võõrad.”⁸²

Hanssoni meelet seisneb vääraarengu parandus selles, et teadvustatakse kuulmist ühte ajaloolisse saatuseühendusse. Lahendus, “päästev võlvormel [– – –] on saanud “pangermanismi” sõnast ja ideest”.⁸³ Radikaalne pangermanism on tema silmis identiteedi taasavastamine, see eeldab niisugust uuelaadset kunsti, mis pöördub ära prantsuse naturalistlikest eeskujudest, mille abil “germaanlik Skandinaavia on püüdnud end asjata kahe aastakümne jooksul galliseerida”.⁸⁴ Selle vääraarengu protagonist olevat olnud Georg Brandes, “mees [– – –], kes päritolult ja temperamendilt pidi jääma igavesti võõraks Skandinaavia rahvahingele”.⁸⁵ Langbehnist inspireeritud esteetiliste ja psühhoantropoloogiliste teeside segu üks koostisosa, kuigi

⁷⁶ Ur dagens krönika, nr. 11–12 (november–detsember 1890), lk. 749–762.

⁷⁷ Vt. märkus 18.

⁷⁸ A. Widell. Ola Hansson i Tyskland, lk. 74.

⁷⁹ Sealsamas.

⁸⁰ J. Langbehn. Rembrandt als Erzieher. Von einem Deutschen. Leipzig, 1890, lk. 9.

⁸¹ Die Literaturentwicklung in Skandinavien, lk. 179.

⁸² Sealsamas, lk. 177.

⁸³ Sealsamas.

⁸⁴ Sealsamas.

⁸⁵ Sealsamas, lk. 178.

mitte mõõduandev osis,⁸⁶ on antisemitism: “Isiksus ja rassitunne on kaks lahutamatu elementi; kel on nõudlik ja puhas isiksus, ei saa teisiti, kui peab tundma kehalist ja psüühilist külmust, kohates mõnda teisest rassist tugevat isiksust; sageli ka teatud kehalist ja psüühilist ebamugavustunnet [– – –]. Alati on mingi ületamatu kuristik lahutanud Georg Brandest ja kõiki meid, kes me sellelt maalt pärit oleme; ainult et märkamaks seda olime hüpnotiseeritud, liiga noored, liiga naiivsed.”⁸⁷

Hanssoni poolehoiuavaldus Langbehnile ei olnud lühiajaline nähe. Veel aastaid hiljem, kui Nietzsche oli nihkunud tema jaoks juba tagaplaanile, nimetab ta “Rembrandti kui kasvatajat” ideaalplatvormiks “pangermaani tulevikukultuurile”,⁸⁸ kus “maavaimust on taas saanud omaenda kultuurikandja”.⁸⁹ Pärast “Rembrandti kui kasvataja” lugemist on Nietzsche Hanssonile fenomen, mida ta vaatleb Langbehni ideede valguses – kahtlemata üks lihtsustatud Nietzsche, kelle suure isiksuse kontsept taandatakse instinktide müstika germaanlikule päritolule. See on poet Nietzsche, keda “Raamat pangermanismist” sissejuhatuses nimetatakse “oma keele suurimaks stilistiksi” – nähtus, mis “rahvuses, kus kõik on võimelised kirjutama häid värse, aga

mitte korralikku proosat, on kahekordselt märkimisväärne”,⁹⁰ on irratsionaal, idealist, visionäär, “dionysoslikus mõttes nägija, Vana Testamendi prohvet”.⁹¹

Hanssoni interpretatsioon leidis oma ajastu kultuuris vastukaja, ning ajutiselt löigi läbi just see tõlgendus. Mis puutub Hanssoni enda kirjandusloomingusse, siis ta jäljendas sedasama Nietzsche-pilti. Pärast üleminekut katoliku usku 1898. aastal (Langbehn järgnes 1900. aastal) kirjutas ta krahv Gobineau’le pühendatud töö “Nietzsche prantsuse eelkäija” (“Ein französischer Vorgänger Nietzsche’s”, 1903), kus ta nimetab Nietzschet “Gobineau’ õpilaseks ja vaimusugulaseks”⁹² ning üritab Gobineau’ rassiõpetuse võrdsustada Nietzsche mõtlemisega: “Inimkonna jaotamine Gobineau’ poolt *les drôles*, *les imbéciles* ja *les brutes* langeb täielikult kokku Nietzsche jaotusega “blondideks bestiatega” ja “liigpaljudeks”. Ja aaria vere kvintessents, mille Gobineau progresseeruvast taandamisjoonest – aaria rass–aaria rahvus–aaria perekond – destilleeris ning pani sobiva tagasihoidlikkusega kehastuma iseendas kui selle aaria perekonna viimases võsus, on ühtne Nietzsche loodud ideaalkujuga: Zarathustra-üleinimesega.”⁹³

Hanssoni avatud “tõkketule”⁹⁴ ja rassist-

⁸⁶ Hanssoni antisemitism, mis paistab esimest korda silma “Raamatus pangermanismist”, on Widelli järgi eeskätt üksnes vahend ja lõpuks Brandesega väitlemise tulemus: “Rahvusromantika ja ka pangermanismi tunnuseid leidub Ola Hanssonil juba 1889. aastal [– – –], aga see ei pea meile tingimata tähendama, et ta sel ajal oli antisemiit. Enne konflikti Brandesega ei pesitsenud temas, nii igatahes näib, mingit sellist eelarvamust.” (A. Widell. Ola Hansson i Tyskland, lk. 15 jj.) “Raamatu pangermanismist” hilisemas väljaandes (Samlade skrifter. Stockholm, 1919–1922, X kd. Tolkare och Siare [1921], lk. 253–285) on antisemiitlikud jooned tõepoolest selgemad kui esialgses versioonis. Peale selle vaevas Hanssonit 1890. aastate lõpul jälituskompleks ning ta uskus enda ja oma naise vastu sepiõpetatud juutide vandenõusse.

⁸⁷ O. Hansson. Rembrandt als Erzieher. – Tolkare och Siare, lk. 285.; siin ja edaspidi tsiteerime “Kogutud teostes” ilmunud redaktsiooni järgi.

⁸⁸ O. Hansson. Zwei Erzieher. Garin und der Rembrandt-Deutsche. – Die Zukunft, nr. 19 (1897), lk. 319.

⁸⁹ Sealsamas, lk. 307.

⁹⁰ O. Hansson. Rembrandt als Erzieher, lk. 255.

⁹¹ Sealsamas.

⁹² O. Hansson. Ein französischer Vorgänger Nietzsche’s. – Die Nation, XX, nr. 20 (1902–1903), lk. 740.

⁹³ Sealsamas.

⁹⁴ H. Brandl. Skandinavische Aspekte der Nietzsche-Rezeption (erster Teil). – Nietzsche-Studien, nr. 12 (1983), lk. 399. Oma hästi dokumenteeritud ja mitmeid mõtteimpulse andvas artiklis käsitleb Brandl – nagu juba varem avaldatud raamatus: *id.*, Persönlichkeitsidealismus und Willenskult. Aspekte der Nietzsche-Rezeption in Schweden. Heidelberg, 1977 – esmajoones Nietzsche mõju Skandinaavias, eriti Rootsis, ning ainult muu seas ta just nimelt skandinaavlaste vahendatud retseptiooni Saksamaal.

liku pangermanismi jätkatud Brandese-vas-tase rünnaku tagajärg oli, et peale väheste erandite⁹⁵ ei suutnud Brandese interpretat-sioon lõpuks maksvusele pääseda ning langes unustusehõlma. Sellest hoolimata tunnustati edaspidi tema olulist rolli Nietzsche kuul-suse levitamisel. Kirjas Harald Høffdingile (novembrist 1891), kes ägedas, kogu Taani kultuuriilma kaasa haaranud väitluses “Trak-taadi aristokraatlikust radikalismist” üle oli asunud Brandese-vas-tasele seisukohale,⁹⁶ tões taani kriitik, et debatt oli võtnud teise suuna, milles tema mängis äärmisel juhul tü-hist rolli või ei etendanud enam üldse mingit osa:

“Kui kummaline on lugu meie poleemika objektiga! Sellest ajast peale, kui ma pöö-rasin esimest korda, 1887. aastal talle oma tähelepanu, on Nietzschest saanud kogu maailmas moefilosoof, ning ma pean – mit-te ilma kahetsuseta – märkima, et tubli kolm Põhjamaade autorit, Garborg, Strindberg ja Ola Hansson, on tema järele nagu meeletud ning võtavad kõike, mis ta on kirjutanud, dogmana.”⁹⁷

Rünnak oli ka vähem suunatud Brandese tõlgenduse substantsile – ehkki aeg-ajalt juh-tus sedagi – kui sellele, mida rassistlikust sei-sukohast vaadates peeti Nietzsche ideede õi-gustamata omandamiseks, sest too oli valitud germaani renessansi ja arianismi prohvetiks. Aga ka juut Henry Nathansen jääb oma port-

rees “Georg Brandes” (1929) käibetõdede vangiks ja taandab Brandese loomuse tema etnilisele päritolule: “Kuid – loomulikult – oli ta võõras, ta oli muulane. Loomult ja vaimult, hingelt ja meelelt, instinktilt, temperamendilt. Närvilt ja verelt oli ta juut. Võib-olla mitte ainult oma maa, vaid ka oma aja markantsem juudi kuju.”⁹⁸

Sajandi algul eelkõige Taanis õilmitsenud rassistliku kirjanduse⁹⁹ üks näide on Konrad Simonseni 1913. aastal ilmunud teos “Juudi vaim Taanis” (“Jødisk Aand i Danmark”), mille saksa tõlkes serveeris Theodor Fritschi antisemiitlik *Hammer-Verlag*. Juudivaenulik eelarvamus läheb siin nii kaugele, et enam ei nähta ka Brandese teeneid Nietzsche kuulsuses¹⁰⁰ ja üleüldse muutub igasugune asjalik väitlus võimatuks: “Kuidas võinuks-ki Brandes Nietzsche geniaalsust tabada? Nietzsche pole mitte üksnes Schopenhaueri ja Wagneri algne õpilane – geeniuste, kelle-ga Brandes iialgi ei tegelnud –, vaid ta näitab ka iseseisva vaimuna end romantikuna, reli-gioosse loomusena [– – –] ja on oma rassi võimalikult pregnantne väljendus, nimelt germaanlik kõigis oma ideaalides ja oma olemuses. [– – –] Brandes, kes Nietzsche põhjagermaani loomust ei näe, ja kui ta seda näeks, siis seda ei hindaks, ei suuda juba selgi põhjusel Nietzsche üle inimise kirjeldu-sest aru saada.”¹⁰¹

Nende arengute jooksul, mis järgnesid

⁹⁵ Et Brandest seostati ka edaspidi Nietzsche-tõlgendusega, mis ei pooldanud irratsionalismi ega ülendanud Nietzschet kõikide asjade mõõduks, näitab David Großmanni järelehüüe, mis ilmus 1927. aastal vasakpoolse orientatsiooniga ajakirjas *Das Tagebuch*. Großmann kirjutab: “Tõtt-õelda on ta olnud üks nakatavaid juute, kellest lähtuvad tugevaimad, elektrilised voolud. Kuulumata ühtegi parteisse, ühtegi kildkonda, isegi mitte mõnele naisele, oli ta üks vaimurikkamaid rahurikkujaid, kes on iganes elanud.” (St. Großmann. Brandes, der Verhaßte. – *Das Tagebuch*, VIII, nr. 9 [26.02.1927], lk. 341.) Nietzsche-esseed nimetab ta “taanlase suurimaks teoks” (sealsamas, lk. 340).

⁹⁶ Vt. selle kohta: J. Egebak. The Early Discussion of Nietzsche in Denmark. – *Scandinavica*, nr. 24 (1985), lk. 143–159.

⁹⁷ Georg og Edvard Brandes' Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd, IV kd., lk. 350.

⁹⁸ H. Nathansen. Jude oder Europäer. Porträt von Georg Brandes. Übers. von E. Magnus. Frankfurt a. M., 1931, lk. 69.

⁹⁹ Eriti salakavalad ja ohjeldamatud olid näiteks Harald Nielsen kirjatööd: *Joden, Filisteren og Holstenern* (1917), *Usurpatoren* (1922), *Selvforvar og Landeværn* (1927).

¹⁰⁰ “Brandesele oli suur õnn, et natuke aega pärast seda, kui Brandes oli oma Kopenhaageni-loengutes talle tähelepanu juhtinud, jäi Nietzsche vaimuhaigeks. Muidu oleks olnud suure luuletajafilosoofi rõõm “heade põhjatuulte” üle – mis peagi reetsid selgelt Palestiina päritolu – paljuski rikutud.” (C. Simonsen [sic?]. Georg Brandes. *Moderner Geist in Dänemark*. Übers. von A. Voigt. Leipzig, 1914, lk. 96.)

¹⁰¹ Sealsamas, lk. 98 jj.

1888. aasta loengutele ja tema käsitlusele “Friedrich Nietzsche. Traktaat aristokraatlikust radikalismist”, tõmbus Brandes Nietzsche-debatist tagasi – asjaolu, mida Simonsen poleemiliselt rõhutab: “Vaim, mis sütitab Nietzsche loomingut, võib Brandesele olla ainult südamest vihatud ja arusaamatu. Ometi loobus ta targalt igasugusest kriitikast, kui Nietzsche maine kasvas nagu laviin; seevastu ei lakanud ta kunagi jutustamast, et tema oli see, kes tolle mõtleva avastas.”¹⁰²

Et oma vaikimisest hoolimata jälgis Brandes kriitiliselt Nietzsche-retseptsiooni edenemist, näitab terve rida hilisemaid tunnistusi, mis laialipillatult sisalduvad ta järgnevates teostes ja milles ta kurdab labastamist, mida Nietzsche filosoofia oma leviku ja kirjandusliku adaptatsiooni käigus pidi taluma. Selles vaimus väljendub ta artiklis “Henrik Ibsen”, mis ilmus Det ny Aarhundrede’s 1906. aasta juunis norra näitekirjaniku surma puhul.¹⁰³ Ka puudutab ta reaktsiooniliste avangardistide Nietzsche-moodi Prantsusmaal ja Itaalias sajandi algul, näiteks kirjutises “Futuristlik naise manifest” (“Den futuristiske Kvindes manifest”, 1913), kus prantsuse naiskirjaniku Valentine de St. Point’i kohta öeldakse: “Kui endalt küsida, mis siht peitub ta lüürika, nagu ka futuristide loome taga, siis kõlab vastus järgmiselt: Nietzsche. Nietzsche, keda on valesti mõistetud, on see, kes on ladina maades viimaste põlvkondade verre tunginud nii sügavasti, et noored ei oska isegi eristada, kui palju nad talle võlgnevad ja kui väga nad teda rikuivad. Kui Marinetti räägib Nietzschest, siis ta ei tee midagi muud, kui näitab, kuivõrd futuristid temast erinevad.”¹⁰⁴

1893. aastal lõpetas Georg Brandes omalt poolt “Nietzsche-perioodi” sulesõja postskriptumiga 1889. aasta esseele. Ainult vähestes kirjatöödes viitas ta pärastpoole

vahetult Nietzschele. 1899. aastal avaldas ta artikli, millel oli lisana juures kirjavahetus Nietzschega; aasta hiljem kirjutas ta järelehuude, ja 1909. aastal võttis ta seisukoha “Ecce Homo” väljaande suhtes. Need äärmiselt informatiivsed artiklid paistavad eelkõige silma Brandese distantsiga fenomeni suhtes, mis tookord mõjus peaaegu täiesti polariseerivalt. Rahuldustundega vaatas Brandes 1899. aastal tagasi oma eestvedaja rollile Nietzsche-retseptsiooni vallas: “On möödunud üle kümne aasta ajast, kui ma esimest korda suunasin oma tähelepanu Nietzschele. Minu kirjutis “Aristokraatlik radikalism” oli Euroopas esimene tähtis kirjatöö, mis käsitles isiksust, kelle kuulsus on seitsaadik levinud üle kogu maailma. Mõtlejast, kes tollal oli veel peaaegu tundmatu ja keda mainiti harva, kujunes väheste aastate jooksul moefilosoof.”¹⁰⁵

Kuid ta võis kuuldavõtmist loota tulevikultki, tulevikult, mil “seda laadi koolkond, mis tugineb Nietzschele, ent üsna sageli teda tõsiselt kahjustab või, õigemini, kahjustab ennast ise”,¹⁰⁶ kuulub minevikku ning pilt filosoofist jääb ehtsaks.

Tõlkinud
Mart Kivimäe

Originaal: Alessandro Fambrini. Ola Hansson und Georg Brandes: Einige Bemerkungen über die erste Rezeption Nietzsches. – Nietzsche-Studien. Internationales Jahrbuch für die Nietzsche-Forschung. Begr. von Mazzino Montinari, Wolfgang Müller-Lauter, Heinz Wenzel. Hrsg. von Günter Abel, Ernst Behler, Jörg Salaquarda, Josef Simon. Bd. 26 (1997). Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1998, lk. 421–440.

¹⁰² Sealsamas, lk. 102.

¹⁰³ Sellest sai väike kirjutis “Ibsen ja Nietzsche”: Die Zukunft, nr. 55 (30.06.1906), lk. 490 jj.

¹⁰⁴ G. Brandes. Fugleperspektiv. Kjøbenhavn og Kristiania, 1913, lk. 354.

¹⁰⁵ G. Brandes. Friedrich Nietzsches sidste aandeligt virksomme Aar, lk. 644.

¹⁰⁶ Sealsamas.